

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**TOSHKENT IRRIGATSIYA VA QISHLOQ XO'JALIGINI
MEXANIZATSIYALASH MUHANDISLARI INSTITUTI**

YER RESURSLARINI BOSHQARISH FAKULTETI

“Davlat kadastrlari” KAFEDRASI

YER KADASTRI

**1-mavzu: Tuproq bonitirovkasi va uni o'tkazish
uslubiyati**

Toшкент 2019.

Respublikamizning yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanish, shuningdek, qishloq xo'jalik ekinlari hosildorligini ilmiy asoslangan holda rejalashtirish yer maydonlarini har tomonlama o'rganish va ularning sifatini baholashni taqozo qiladi.

Tuproq unumdorligini belgilovchi xususiyatlariga karab erni sifat jihatdan aniq baholash usullaridan biri-uning tabiiy unumdorligini baholash (bonitrovka qilish), ya'ni erga eng muhim agronomik xususiyatlariga ko'ra ball bilan solishtirma baho qo'yish hisoblanadi. Bu davlat yer kadastri tadbirlari ichida muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston qishloq xo'jalik korxonalarini hududidagi sug'oriladigan erlarni unumdorligi bo'yicha bonitirovka qilish birinchi marta XX asrning 70-yillarida "O'zdaverloyiha" institutining yer kadastri bo'limi mutaxassislarini tomonidan amalga oshirilgan.

Tuproq bonitirovkasi deb, dehqonchilik samaradorligi va agrotexnikasining tenglashtirilgan darajasidagi tuproq unumdorligi bo'yicha uning sifatining taqqoslangan bahosiga aytiladi. U tuproqlarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan ob'ektiv belgilari hamda xususiyatlari asosida aniqlanadi.

Bonitirovka qilishning asosiy maqsadi tuproqlarning tabiiy unumdorligi bo'yicha nisbiy hamda barqaror xususiyatlari bo'yicha bir tuproq xilining ikkinchisidan necha marta yaxshi yoki yomonligini ko'rsatishdan iborat. Bonitirovkaning ob'ekti bo'yicha aniqlangan, qat'iy taksonomik birliklarda ifodalangan tuproq xillari xizmat qiladi.

Tuproq bonitrovkasining mezonini qilib, ishlab chiqarish natijalariga ta'sir etuvchi tuproqlarning tabiiy diagnostik va madaniylashish jarayoni olinadi.

Tuproq bonitrovkasining mintaqaviy harakterga ega bo'lishi ma'lum bir tabiiy mintaqalarga va ularda etishtiriladigan qishloq xo'jalik ekinlariga bog'lanishi zarur. Buning uchun ilmiy asoslangan tabiiy qishloq xo'jalik mintaqalashtirishni o'tkazish, ma'muriy chegaralarda qat'iy qo'llanish maqsadida yirik mintaqalar uchun o'zlarining tuproq bonitrovkasini o'tkazish uslubiyatini ishlab chiqish zarur.

O'zbekistonning sug'oriladigan mintaqalarida tuproqlarning chirindi va ozuqa elementlarining miqdori shu tuproqlarni genetik mansubligi va mexaniq tarkibi, tuproq paydo bo'lish jinslari, tuproq qatlami, mayda donador qatlamining qalinligi, tuzilishi va boshqa diagnostik belgilari bilan o'zaro uzviy bog'liqdir. Sug'oriladigan tuproqlarda ozuqa moddalarining miqdori asosan sug'orish davri va madaniylashganlik darajasiga qarab aniqlanadi.

Respublikamizning dehqonchilik tumanlaridagi tuproqlarning sifati u yoki bu qishloq xo'jalik ekinlarini o'stirish imkoniyatini aniqlovchi agroiklim bilan uzviy bog'liq qilib belgilangan. SHunday qilib, O'zbekistonning sug'oriladigan tuproqlari bonitirovkasini aniqlash uslubiyati tuproqlarning ekologik sharoitlarini ham hisobga olgan holda tuziladi.

Erlarni baholashda tuproqning asosiy xususiyatlari va tabiiy sharoitlari: genetik alomatlari, sug'orila boshlangan davr muddati, mexaniq tarkibi, tuproq hosil qiladigan jinslar genezisi, tuproq qatlamining sizot suvlarini o'tkazuvchanligi, sho'rlanish darajasi, eroziyaga uchraganligi, toshloqlik va gipslashganlik darajasi va hokazolar hisobga olinadi.

Baholash 100 balli yopik shkala bo'yicha o'tkaziladi. Eng yaxshi xususiyatlarga ega bo'lgan va eng yuqori unum beradigan tuproqlarga 100 ball belgilab qo'yiladi.

O'zbekistonda sug'oriladigan tuproqlarning bonitirovka shkalasi madaniylashish bo'yicha past, o'rtacha va yuqori turlarga bo'lingan. Chirindi zahirasi va fosforning harakatlanuvchi birikmalarining ozligi, biologik jarayonning sustligi, tuproqning past darajada madaniylashganligidan dalolat beradi. Yuqori darajada madaniylashgan tuproqlar asosan yuqori agrotexnik, tizimli tarzda yuqori darajada mineral va organik o'g'itlardan foydalanish hamda shunga mos holda azot va fosforning harakatlanuvchi birikmalari bilan yuqori darajada ta'minlanganligi, shu tariqa chirindiga boyitilishi sharoitida shakllangan. Quyidagi jadvalda sug'oriladigan maydonlarning bonitirovka shkalasi keltirilgan.

O'zbekistonning sug'oriladigan erlarini unumdorlik bo'yicha baholash shkalasi.

<i>Tuproqlar</i>	Tuproqlar bonitetining ballari		
	YUqori ma-daniylashgan	O'rtacha ma-daniylashgan	Kam mada-niylashgan.
1	2	3	4

Qadimdan sug'orilib kelinayotgan tuproqlar.

Bo'z	100	90	70
O'tloqi – bo'z	100	80	60
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi o'tloq	100	80	60
Taqir	90	70	60
O'tloqi – taqir	100	80	60
Dasht mintaqasidagi o'tloq	100	80	60

Yangidan sug'orilayotgan erlardagi tuproqlar

Och tusli bo'z	100	80	60
Tipik bo'z	100	80	60
O'tloqi bo'z	90	70	50
Bo'z – o'tloqi	90	70	50
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi o'tloq	90	70	50
Bo'z tuproqlar mintaqasidagi botqoq	-	70	50
O'tloq	60	50	40
Sur tusli qo'ng'ir	-	65	50
Sur tusli qo'ng'ir-o'tloq	80	60	50
Taqir	90	70	50
Taqir – o'tloqi	80	60	50
O'tloqi – taqir		70	50
Dasht mintaqasidagi taqir		60	40
Dasht mintaqasidagi botqoq – o'tloq			

Tuproq boniteti joyning kenglik mintaqalari va balandlik pog'onalari bo'yicha g'o'zaning termik resurslari bilan ta'minlanganligiga qarab tabaqalanadi. Iqlim koeffitsienti yoki bioiqlim koeffitsientini hisoblash quyidagi formula yordamida amalaga oshiriladi

$$B_{\kappa\psi} = \frac{\sum \Theta_{t.\phi}}{\sum \Theta_{t.\delta}} \times 100$$

bu erda

$$\sum \Theta_{t.\phi}$$

- 10^0 S dan yuqori bo'lgan haqiqiy samarali harorat yig'indisi;

$$\sum \Theta_{t.\delta}$$

- bazaviy samarali harorat yig'indisi.